

Рецензію
отримано 16.11.2023
Голова ради проф.
спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.050
Філолог. н. і проф. Виботиць М. О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.050
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Михайлу ВІНТОНІВУ

Рецензія

Видайчук Тетяни Леонідівни, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу Ключник Тетяни Олександрівни «Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність дослідження.

На початку ХХІ століття інтелектуалізація літературної мови визначена як фундаментальна проблематика наукового пошуку. У лінгвістичній та лінгвальній аспектології інтелектуалізацію співвіднесено з питаннями онтологічних вимірів мислення і мови, цивілізаційної еволюції мовних ресурсів та їх потенцій у культурному просторі нації, з тенденціями розвитку національної літературної мови.

Дисертація Ключник Тетяни на тему «Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури» є актуальною і потрібною для сучасного українського мовознавства, сприяє розвитку цієї наукової галузі. Дослідження з'ясовує способи і засоби мовної об'єктивзації культурного досвіду лінгвоспільноти, семантику мовних одиниць і кодів лінгвокультури через багатоаспектний аналіз однієї з лінгвокультурних

домінант – концепт РОЗУМ. Аналізований концепт є значущим ментальним утворенням, відтак вагомим і потрібним є вивчення змістового наповнення антропоцентричних кодів культури, в яких об'єктивовано концепт РОЗУМ.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Наукова новизна дисертації незаперечна. У роботі вперше констатовано, що концепт РОЗУМ є українською лінгвокультурною домінантою, здійснено його комплексне дослідження, зокрема на значному мовному матеріалі розглянуто вербалізацію концепту у проєкції на антропоцентричні коди української лінгвокультури, встановлено взаємодію знакових одиниць-репрезентантів не лише в антропомному й соматичному кодах, а ще й в інтелектуальному. Усе це дозволило дисертантці запропонувати, обґрунтувати та увести в науковий обіг термін «інтелектуальний лінгвокультурний код».

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Завдяки комплексному лінгвокультурному аналізу Ключник Тетяною у дисертації уточнено методикку виявлення концептуальних ознак і концептуалізовано поняття «код» через аналіз способів і засобів вербалізації концепту як такого. Потрактування концепту РОЗУМ як багатовимірної ментальної сутності, яка увібрала результати колективного знання, оприявнює унікальні здатності людини сприймати й опрацьовувати інформацію, отримувати новий досвід уможливило обґрунтування поняття, що окреслюється терміном «інтелектуальний лінгвокультурний код» і запровадити його у теорію та практику українських лінгвістичних студій.

Практичне значення дисертації постає у реконструкції національних особливостей сприйняття інтелектуальних здібностей людини в українській лінгвокультурі. Ґрунтовно проаналізований лексичний і фразеологічний матеріал (понад 200 лексико-семантичних одиниць, майже 150

фразеологізмів, 350 паремій у понад 500 контекстах), його глибоке теоретичне осмислення дали можливість Ключник Тетяні узагальнити аспекти об'єктивації концепту РОЗУМ у різних лінгвокультурних кодах. Тому результати дослідження, без сумніву, використовуватимуться при укладанні словників, у процесі викладання і вивчення курсів української лексикології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики. Напрацьована дисертанткою методика дослідження застосовуватиметься в науковій та освітній діяльності.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження базується на належному науковому аналізі та творчому опрацюванні 300 позицій наукової літератури, серед яких монографії, дисертації, публікації у періодичних виданнях, матеріали наукових конференцій, що сприяло зміцненню теоретичного підґрунтя виконаної дисертації. Уважаємо, що фактологічна база дисертаційної праці є і репрезентативною, і достатньою. Ключник Тетяна сумлінно опрацювала 18 лексикографічних джерел та художній підкорпус корпусу української мови, зібрала й дослідила значний за обсягом цікавий і переконливий ілюстративний матеріал.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, не викликає заперечень. Позитивним вважаємо прагнення дисертантки подати власні міркування, що стосуються проблемних питань у дослідженні концептів, продемонструвати власну позицію щодо дискусійних наукових положень лінгвокультурології, зокрема питань структури лінгвокультурного концепту, співвідношення його змістового наповнення та знакового вираження, визначення змісту й обсягу понять культурного і лінгвокультурного кодів тощо.

Дисертація Ключник Тетяни є однією з тих наукових праць, які, безперечно, сприятимуть розв'язанню складних питань і лінгвоукраїністики, і загального мовознавства.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією.

Визначені у дисертації завдання здобувачка зреалізувала на високому науковому рівні, про це свідчить логічний, послідовний, добре продуманий та аргументований виклад матеріалу. Дисертантка володіє методологією наукової діяльності та компетентно оперує стратегією наукового пошуку. Науковий апарат дослідження сформульований коректно.

До переваг роботи можна, без сумніву, віднести її оригінальність, широкий спектр методів і прийомів концептуального аналізу, ретельність і скрупульозність дослідження мовного матеріалу.

Застосована методологія дала можливість Ключник Тетяні зробити обґрунтовані та об'єктивні висновки, а математично-статистичні підрахунки сприяли увиразненню результатів дослідження.

6. Апробація результатів дослідження.

Кількість та характер апробаційних праць автора дисертації відображають основні результати дослідження, відповідають пунктам 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44).

Апробацію основних положень і результатів здійснено на восьми конференціях, зокрема п'яти міжнародних.

Усі публікації Ключник Тетяни, їх авторитетна і фахова апробація під час виступів на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та наукових семінарах з 2018 до 2023 року відбивають визначені автором ідеї, проаналізований матеріал і висновки.

7. Структура та зміст дисертації.

Ключник Тетяна структурує свою працю відповідно до встановлених вимог побудови дисертації. Зокрема у вступній частині, окрім актуальності, чітко формулює мету, завдання, правильно визначає предмет і об'єкт дослідження, окреслює джерельну базу. Авторську концепцію побудови дослідження вияскравлює логічно та вмотивовано сформульована наукова новизна, яка дає змогу зрозуміти, що дисертація міститиме чіткий алгоритм розв'язання поставлених завдань.

Не порушує традицій структурування праць дисертаційного жанру перший розділ «Теоретичні засади вивчення концепту в аксіологічному вимірі», де знаходимо відповіді на низку проблемних питань у вивченні концептів ментальної сфери, особливостей реконструювання їхньої структури через аналіз засобів вербальної репрезентації. У розділі також розглянуто проблемні аспекти виокремлення лінгвокультурних кодів, встановлення міжкодових переходів, які трапляються у випадку заміни одного культурного коду культури знаками іншого коду, обґрунтовано критерії, що дозволяють кваліфікувати концепт РОЗУМ як українську лінгвокультурну домінанту, описано методику концептуального аналізу, застосовану в роботі.

У другому розділі «Концепт РОЗУМ у сучасній українській мові» з'ясовано специфіку формування позначуваного лексемою *розум* поняття, за лексикографічними джерелами проаналізовано парадигматику й синтагматику вербальних репрезентантів концепту та особливості образного втілення засобами непрямой номінації в українській художньому тексті; описано поняттєвий, образний і ціннісний компоненти концепту, з'ясовано концептуальні механізми вторинної номінації знаків-репрезентантів концепту, що демонструють його місце в смисловому континуумі української лінгвокультури.

Розділ містить цікаві міркування щодо «віку» концепту РОЗУМ (с. 82), його приналежності до наївної (повсякденної) етносвідомості (с. 84), його полізнакового характеру (с. 84).

Здійснено не лише аналіз імені концепту – лексеми *розум*, а й дієслів на позначення розумової діяльності. Це близько 70 одиниць на позначення процесів пізнання, розуміння і мислення. Констатовано переважання процесуальності у поняттєвій структурі концепту РОЗУМ над складниками предметності та ознаки (с. 100). Окрему увагу приділено образному і ціннісному компонентам у структурі аналізованого концепту. Образний компонент встановлено через аналіз особливостей атрибутивної сполучуваності лексеми-репрезентанта (с. 101–103). Ціннісний – завдяки застосуванню методики компонентного і контекстного аналізу (через текстову реалізацію та на основі даних асоціативних експериментів (с. 105–106).

Також у розділі досліджено процеси вторинної номінації, встановлено нові смислові простори, що виникли внаслідок метафоричного (п. 2.4.2) та метонімічного перенесення (п. 2.4.3).

У третьому розділі «Антропоцентричні коди української лінгвокультури у сфері інтелекту» на матеріалі лексичних, фразеологічних і паремійних одиниць висвітлено організацію антропоцентричних кодів у сфері інтелекту в архаїчному й сучасному вимірах української лінгвокультури, сформульовано поняття інтелектуального коду, виявлено особливості взаємозв'язків мовних знаків, що об'єктивують інтелектуальний, антропний, соматичний та інші культурні коди, систематизовано прототипні уявлення про розумові здібності людини.

Саме третій розділ дисертації містить авторське трактування поняття, окресленого терміном «інтелектуальний лінгвокультурний код».

У висновках подано результати теоретичного осмислення та практичного дослідження концепту РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури. Загальні висновки не лише об'єктивно ґрунтуються на

результатах дослідження, викладених у розділах, а й, своєю чергою, поширюють їх зміст і вагу в контексті висунутих автором положень.

8. Дотримання академічної доброчесності.

Висловлені у дисертації положення та ідеї є самостійними, оригінальними і продуманими. Аналіз тексту дисертації уможливило констатацію дотримання автором вимог академічної доброчесності. Фактів наявності текстових запозичень і порушень принципів академічної доброчесності не встановлено.

9. Дискусійні положення дисертації та зауваження.

Дослідження Ключник Тетяни характеризується системним підходом і послідовністю щодо наукових інтерпретацій аналізованих лінгвокультурних і лінгвокогнітивних понять, явищ і процесів. Проте, на наш погляд, певні положення потребують уточнень.

1. Для увиразнення авторської дослідницької позиції у п.1.6 першого розділу бажано було би увиразнити підхід до аналізу концепту РОЗУМ, який буде застосовано у дисертації – лінгвокультурологічний чи лінгвокогнітивний.

2. У дисертації не розкрито принципів добору для аналізу текстових прикладів із творів письменників ХХ–ХХІ століть, що містяться в Корпусі української мови MOVA.info.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що Ключник Тетяна має сформовану здатність генерувати нові наукові ідеї, застосовувати лінгвістичну методологію, володіє науковими концепціями, здатна надавати їм критичну оцінку, вправно оперує лінгвістичною термінологією, здатна

аналізувати явища мови і мовлення. Отже, за час навчання здобутий рівень її знань, умінь, навичок і компетентностей можна оцінити як високий.

11. Загальна оцінка дисертації.

Незважаючи на висловлені побажання і зауваження, варто наголосити на високому теоретичному та методологічному рівнях рецензованої праці, на її безсумнівній актуальності для сучасного мовознавства, науковій новизні та практичному значенні. Дисертація Ключник Тетяни повністю відповідає вимогам МОН України до наукових праць такого дослідницького жанру.

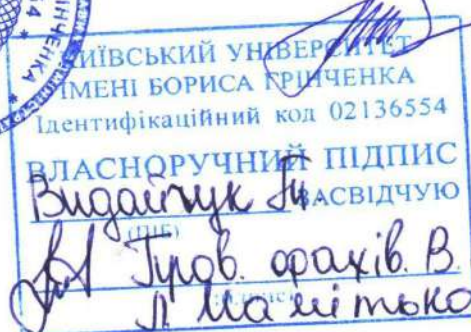
Дисертація «Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури» є завершеною науковою працею, у якій її авторкою, Ключник Тетяною отримані нові науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п. 6–9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор Ключник Тетяна Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доцент кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва

Київського університету
імені Бориса Грінченка,
кандидат філологічних наук,
доцент

Тетяна ВИДАЙЧУК